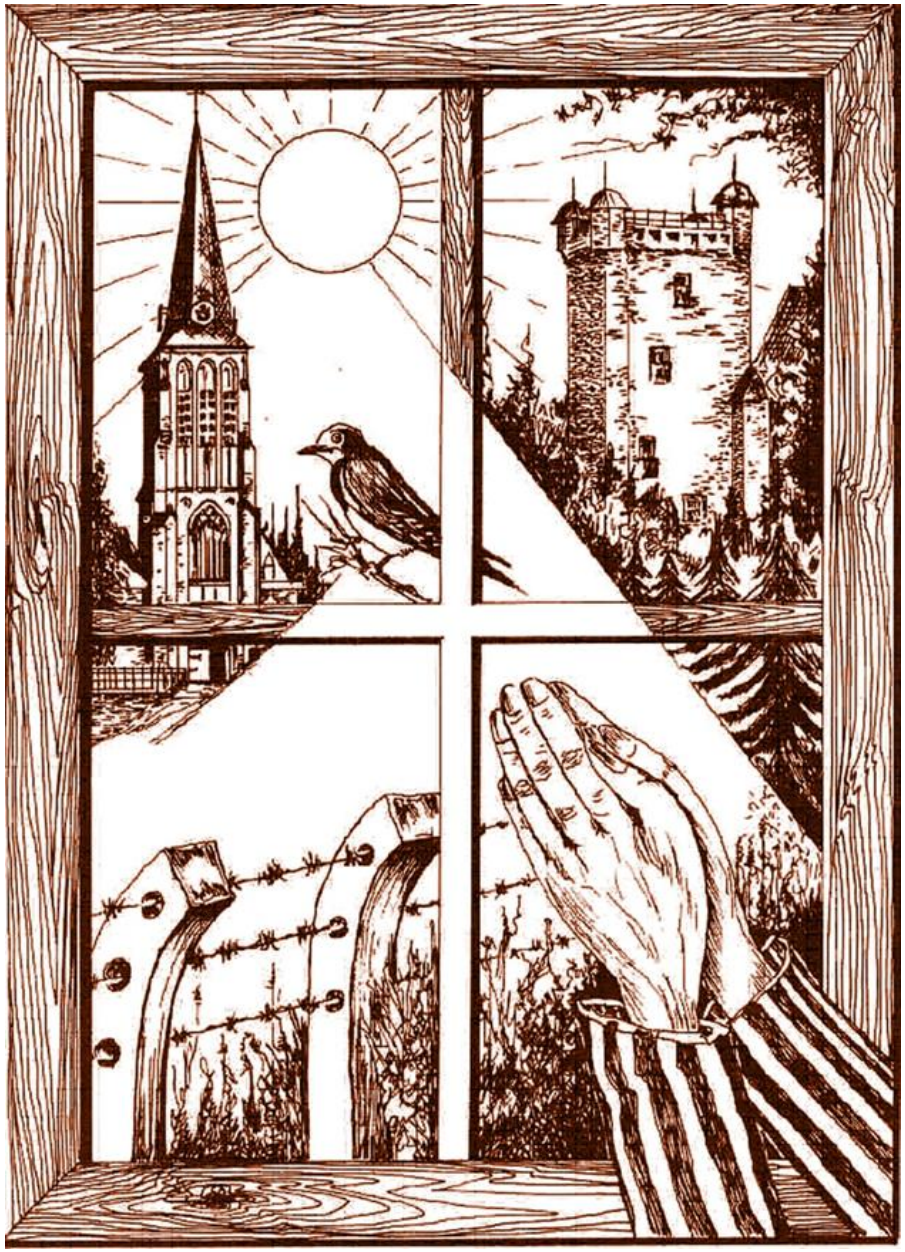
Martelaren van ’s-Heerenberg
1942 – 2017

© Ed te Pas 2017

De tekening gaat over de tegenstelling vrijheid en gevangenschap.
Kapelaan Reinier Hegge deelde, na zijn bevrijding, deze prent uit aan zijn aan familie en vrienden. Op de achterkant van dit plaatje liet hij drukken:

> *Mijn dank voor Uw medeleven, gebed en stoffelijke steun in deze moeilijke jaren 1941-1945.*
>
> *R.H.F. Hegge kapelaan*
> *’s-Heerenberg*

Deze tekening is aangepast door Herman Hollander; werd in juni 1943 in het kamp te Vught gemaakt door W.J. v. Dijk (gevangene no. 5883) en vervolgens het kamp uitgesmokkeld. Op de tekening van W. v. Dijk stond de kerk van Vught afgebeeld en het bos rondom het kamp. Dit is hier vervangen door kerk en kasteel van 's-Heerenberg.

In de twee bovenste vakken wordt “de vrijheid” weergegeven.
De vrijheid wordt gesymboliseerd door de kerk van ’s-Heerenberg met zwaluw en rechts het kasteel Huis Bergh.
In de twee onderste vakken wordt “de gevangenschap” weergegeven.
Aan de linkerzijde wordt de afrastering van het kamp afgebeeld en rechts de cel waarin een gevangene met vermagerde handen in gebed zijn handen uitstrekt en opheft naar het huis van God.
Het raam met de spijlen stelt een celraam voor. De zon straalt zijn licht naar binnen en tekent de spijlen tot een kruis. Het kruis van de Heer geeft de gevangene moed en kracht.

© Ed te Pas 2017

01

• In de periode rond 1940 was Adolf
HitIer in Duitsland aan de macht. Hij wilde de Duitse eenheid en de economische
crisis herstellen. In deze periode was
pastoor Galama in ’s-Heerenberg werkzaam. Hier de laatste foto van pastoor Jan Ijsbrand Galama.
• In der Zeit um 1940 war in Deutschland Adolf Hitler an der Macht. Er versprach die Wirtschaftskrise zu beenden und die Einheit in Deutschland wiederherzustellen. In ’s-Heerenberg wirkte in diesen Jahren der Pfarrer Jan Ysbrands Galama.

02 03

• Naast pastoor Galama waren Reinier Hegge en Marinus van Rooijen kapelaan in
’s-Heerenberg. Hier de drie geestelijken bij de serredeur van de oude pastorie.
• Neben dem Pfarrer Galama waren Reinier Hegge und Marinus van Rooijen als Kaplan in
’s-Heerenberg tätig. Hier die drei Geistlichen an der Gartentür des alten Pfarrhauses.

04

• De voormalige pastorie aan de Hofstraat waar de drie geestelijken woonden.
De pastorie was bij de ’s-Heerenbergse bevolking beter bekend onder de naam “Het Hooge Huus”. Later werd dit door de NSB’ers overgenomen en spraken zij ook over de “Bewoners van Het Hooge Huus”.
• Das ehemalige Pfarrhaus an der Hofstraat, wo die drei geistlichen Herren wohnten.
Das Pfarrhaus war bei den ‘s-Heerenbergern als das „Hooge Huus“ bekannt. Später sprachen die örtlichen Nazis der NSB von den „Bewohnern des Hooge Huus“.

05

• Processie en inwijding van het voormalig voetbalveld “In ’t Veld” van MvR. Kapelaan van Rooijen was een echte sportkapelaan. Hij kreeg met zijn inzet bij de sport meer aanhang dan de NSB’ers groep . Hierdoor ontstond jaloersheid bij de NSB’ers.
• Prozession und Einweihung des ehemaligen Fußballplatzes “In ’t Veld” des nach Kaplan van Rooijen benannten Fußballvereins MvR . Van Rooijen war ein richtiger Sportkaplan. Er fand mit seinem Einsatz für den Sport mehr Zuspruch als die Jugendorganisation der NSB. Das war eine Quelle der Eifersucht.

06

• Interieur st. Pancratiuskerk ten tijde van
pastoor Galama met preekgestoelte(kansel).
• Innenraum der St. Pancratiuskirche mit Kanzel zu Zeiten des Pfarrers Galama

© Ed te Pas 2017

07

• In Emmerich (Duitsland) werden Kapelaan Gerhard Storm en diaken Karl Leisner gearresteerd voor hun openlijk verzet tegen het nazi-Duitsland. Karl Leisner werd later in het concentratiekamp Dachau tot priester gewijd.

• Im deutschen Emmerich wurden Kaplan Gerhard Storm und Diakon Karl Leisner wegen deren offenem Widerstand gegen das Naziregime verhaftet. Karl Leisner empfing später im KZ Dachau die Priesterweihe.

08

• Op de foto aartsbisschop Mgr. Jan de Jong. De geestelijken waren tegen het geweld van de bezetter. Pastoor Galama weigerde rigoureus de sacramenten en de kerkelijke begrafenis aan NSB'ers Steeds meer aversie ontstond tegen de geestelijken.

• Auf dem Foto der Utrechter Erzbischof Jan de Jong. Pfarrer Galama verweigerte NSB-ern die Sakramente und die kirchliche Beerdigung. Der Unmut bei den Nazis gegenüber den Geistlichen wuchs immer mehr. Sie wandten sich schließlich öffentlich gegen die deutschen Besatzer und also auch gegen die NSB.

09

• In februari 1941 werd op last van de Duitse bezettende macht het luiden van de klokken beperkt. Als regel mocht slechts eens per dag de klok geluid worden voor een kerkdienst. Na 6 uur 's avonds tot 8 uur 's morgens was ieder klokgelui verboden. Het verzet tegen de bezetters door de Nederlandse bisschoppen begon op zondag 3 augustus 1941 met het voorlezen van bovenstaande protestbrief. De brief werd in alle kerken voorgelezen.

• Im Februar 1941 wurde das Glockenläuten auf Befehl der deutschen Besatzungsmacht eingeschränkt. Das Läuten wurde lediglich einmal täglich zum Gottesdienst erlaubt. Zwischen 6 Uhr abends und 8 Uhr morgens war jedes Glockenläuten untersagt.

Der Widerstand gegen die Besatzer durch die niederländischen Bischöfe setzte am Sonntag, dem 3. August 1941 mit der Verlesung des oben stehenden Protestschreibens ein. Das Schreiben wurde in sämtlichen Kirchen des Landes verlesen.

10

• Artikel uit het kerkblad over de tegenstel
ling tussen NSB'ers en de katholieke kerk

• Kirchenzeitungsartikel über die Gegensätze zwischen der NSB-Partei und der katholischen Kirche.

11

• "Non possumus non loqui": wij mogen niet meer zwijgen.

Op de spreekstoel (kansel) las pastoor Galama de brief voor.

In 's-Heerenberg zorgden beide kapelaans, Marinus van Rooijen en Reinier Hegge ervoor, dat deze brief van de bisschoppen vermenigvuldigd en verspreid werd. Daags daarna werd pastoor Galama gearresteerd en overgebracht naar het Huis van Bewaring in Arnhem. De beide kapelaans kregen de opdracht om zich de volgende dag aldaar te melden. Zij werden bij aankomst meteen gearresteerd.

• "Non possumus non loqui": Wir dürfen nicht mehr schweigen.

Pfarrer Galama las den Brief von der Kanzel her vor.

In 's-Heerenberg sorgten die beiden Kaplane Marinus van Rooijen en Reinier Hegge dafür, dass dieses bischöfliche Schreiben vervielfältigt und verbreitet wurde. Am Tag danach wurde Pfarrer Galama verhaftet und in die Haftanstalt nach Arnheim überführt. Die beiden Kaplane wurden angewiesen, sich am nächsten Tag dort zu melden. Sie wurden bei ihrer Ankunft sofort in Haft genommen.

12 13

• Logo van het voormalig kerkblad van de Gem. Bergh.

• Logo der ehemaligen Kirchenzeitung in der Gemeinde Bergh.

• In 's-Heerenberg werd de brief extra gedupliceerd met de cyclostyle machine en door de KJC verspreid.

• In 's-Heerenberg wurde der Btief extra mit einer Cyclostyle-Maschine im Matritzendruckverfahren vervielfältigt

© Ed te Pas 2017

14

• Pentekening van kapelaan Reinier Hegge die hij na zijn bevrijding gemaakt heeft.
De pentekening van een cel in het HvB Arnhem.
Links beneden:Hier fietst hij van 's-Heerenberg naar de pastorie in Wijnbergen om daar de fiets in bewaring te geven om vervolgens met de trein naar Arnhem te gaan om zich bij de Sicherheitsdienst te melden.
Hij had erop gerekend dat hij weer terug zou komen en vanaf Wijnbergen met de fiets naar huis zou kunnen terugkeren.
Maar kapelaan Hegge werd samen met kapelaan van Rooijen in Arnhem gearresteerd.
• Die nach seiner Befreiung erstellte Federzeichnung des Kaplans Reinier Hegge zeigt dessen Zelle im Arnheimer Gefängnis.
Links unten:
Hier fährt er auf seinem Fahrrad von 's-Heerenberg zum Pfarrhaus nach Wijnbergen, um dort sein Rad abzustellen und anschließend den Zug nach Arnheim zu nehmen, wo er sich beim Sicherheitsdienst melden sollte. Er hatte damit gerechnet, dass er heimkehren und in Wijnbergen sein Rad wieder besteigen würde. Kaplan Hegge wurde jedoch zusammen mit Kaplan van Rooijen in Arnheim verhaftet.

15 16

• Huis van Bewaring Arnhem waar Hegge, Galama, Van Rooijen gevangen zaten, gelegen tegenover de St. Walburgis-kerk.
• Die Arnheimer Haftanstalt, wo Hegge, Galama und Van Rooijen inhaftiert waren, lag gegenüber der St. Walburgis-Kirche.
• In het glas en loodraam van Asperslagh wordt de arrestatie uitgebeeld.
• Im Bleiglasfenster des Glasers Alex Asperslagh wird die Verhaftung dargestellt.

17

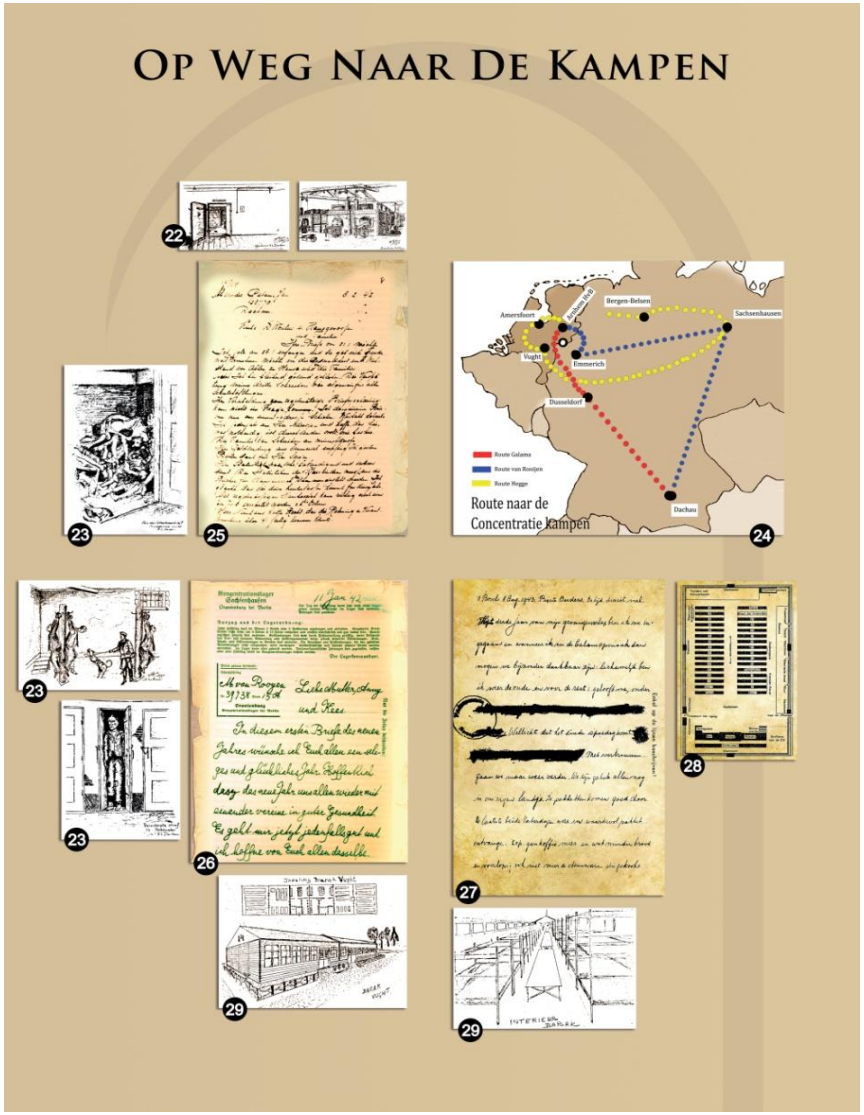
• Brief van pastoor Galama (In november 1941 is pastoor Galama uit Arnhem weggevoerd met onbekende bestemming. Dit is een van zijn geschreven brieven vanuit HvB Arnhem, gedateerd 10-08-1941).
• Brief des Pfarrers Galama. (Im November 1941 wurde Pfarrer Galama aus Arnheim mit unbekanntem Ziel abgeführt. Dieser Brief mit Datum 10.08.1941 ist eines seiner in der Haftanstalt Arnheim verfassten Briefe.)

18 19

• Brief van Kapelaan van Rooijen. Dit is een van zijn geschreven brieven vanuit HvB Arnhem, gedateerd 10-08-1941).
• Brief des Kaplan van Rooijen. (Dieser Brief mit Datum 10.08.1941 wurde von ihm in der Haftanstalt Arnheim verfasst.)
• Brief van kapelaan Hegge. Dit is een van zijn geschreven brieven vanuit HvB Arnhem, gedateerd 06-08-1941, daags na zijn arrestatie.
• Brief des Kaplan Hegge. (Dieser Brief mit Datum 06.08.1941, ein Tag nach der Verhaftung, ist eines seiner in der Haftanstalt Arnheim verfassten Briefe.)

20 21

• Tekening van Hegge. Weergave van de leefsituatie in het HvB. De kerk en beneden links de hal met aangrenzende cellen.
• Federzeichnung des Kaplan Hegge. Darstellung der Lebensumstände in der Haftanstalt.
Kirche und unten links der Flur mit anliegendem Zellenkomplex.
• Kapelaan van Rooijen kreeg zelfs een rekening voor zijn verblijf in de gevangenis in Emmerich.
• Kaplan van Rooijen erhielt sogar noch eine Rechnung über seinen Aufenthalt im Emmericher Gefängnis.

© Ed te Pas 2017

22 • Tekeningen van broeder Rafael Tijhuis, Karmeliet. Pentekening uit Dachau van de terechtstellingsplaats in concentratiekamp Dachau, waar gevangen werden doodgeschoten.

Op 13 februari 1942 werd Marinus overgebracht naar Dachau. Met pastoor Galama kwam hij terecht in barak 28 die speciaal bestemd was voor niet-Duitse priesters. Beiden zaten in verschillende afdelingen van deze barak zodat ze in het begin geen contact met elkaar hadden.

Rechts: Het crematorium te Dachau.
Links: Het "Brausebad", dat er als een badkamer uitzag, maar waarin gevangen vergast werden.

• Zeichnungen des Karmeliter Mönchs Rafael Tijhuis. Federzeichnung des Hinrichtungsplatzes im KZ Dachau.

Am 13. Februar 1942 wurde Marinus van Rooijen nach Dachau überstellt. Zusammen mit Pfarrer Galama landete er in Baracke 28, die besonders für nichtdeutsche Priester bestimmt war. Sie verblieben jedoch in unterschiedlichen Abschnitten dieser Baracke, wodurch sie anfänglich keinen Kontakt hatten.

Rechts: Das Krematorium des KZ Dachau.
Links: Das ‚Brausebad', das als Baderaum aussah, jedoch der Vergasung der Gefangenen diente

23 • Tekeningen van broeder Rafael Tijhuis, Karmeliet: "Enkele der velen …….voor het crematorium". Lijken zoals de Amerikanen deze aantroffen tijdens de bevrijding bij het crematorium.
Daaronder strafmaatregel: De "Stunde Baum", een paal waaraan men enkele uren vastgebonden werd, terwijl soms honden mochten bijten en de "Stehbunker", waarin gestraften soms enkele weken moesten staan, waardoor ze totaal geradbraakt waren.

• Zeichnungen des Karmeliter Mönchs Rafael Tijhuis. „Einige aus vielen …. vor dem Krematorium." Leichen, so wie sie von den Amerikanern bei der Befreiung nahe des Krematoriums angetroffen wurden.
Darunter: Bei dem so genannten Baum- oder Pfahlhängen wurde man einige Stunden lang an einem Pfahl gebunden, während Hunde zubeißen durften. Nach dem Strafstehen im Stehbunker, manchmal über einige Wochen, fühlten sich Gefangene komplett gerädert.

24 25

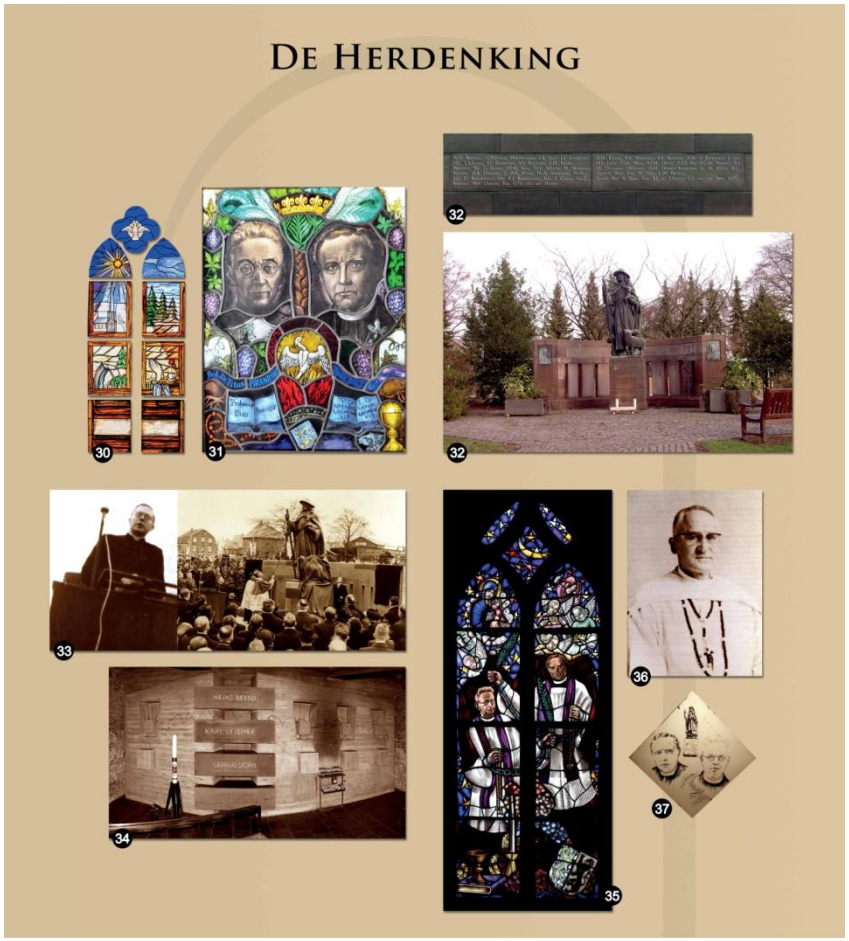
• Route van de drie priester naar de verschillende kampen. • Die Strecke der drei Priester in die unterschiedlichen Lager.
• Brieven uit het kamp Dachau. De eerste brief van pastoor Galama uit Dachau is van 30 november 1941. Regelmatig schreef hij naar pater Wouters, die hem in 's-Heerenberg verving. Hij mocht alleen schrijven dat het hem goed ging. De laatste brief die Jan Galama uit Dachau naar 's-Heerenberg schreef is van 15 april 1942.
• Briefe aus dem KZ Dachau.
Der erste Brief des Pfarrers Galama aus Dachau datiert vom 30. November 1941. Er schrieb regelmäßig an den Mönch Antoon Wouters von dem in 's-Heerenberg stationierten Orden der Weißen Väter (Gesellschaft der Missionare von Afrika). Pater Wouters war sein Stellvertreter in der Pfarrei 's-Heerenberg geworden. Pfarrer Galama durfte nur schreiben, dass es ihm gut gehe. Der letzte Brief, den Jan Galama nach 's-Heerenberg schrieb, ist vom 15. April 1942.

26 27

• Een van de brieven uit het kamp van Dachau van Van Rooijen • Einer der Briefe des Kaplan van Rooijen aus dem KZ Dachau.
• Een van de brieven uit het kamp Vught van Hegge. De censuur heeft een passage onleesbaar gemaakt
• Einer der Briefe von Kaplan Hegge aus dem KZ Herzogenbusch (Lager Vught). Die Zensur hatte einen Abschnitt geschwärzt

28 29

• Plattegrond van kamp Dachau. • Lageplan des KZ Dachau.
• Pentekening van kapelaan Reinier Hegge van een barak in kamp Vught, waarin hij zelf gevangen heeft gezeten. Hij heeft moeten helpen bij de opbouw van dit kamp.
• Federzeichnung einer Baracke im Lager Vught, in dem Kaplan Reinier Hegge selber gefangen gehalten wurde. Er hatte auch beim Bau dieses Lagers mitarbeiten müssen.

© Ed te Pas 2017

30

• Gedachtenisraam op basis van een tekening van kapelaan Hegge in de St. Willibrorduskerk te Kloosterburen, provincie Groningen.
• Gedächtnisfenster auf Basis einer Zeichnung des Kaplan Hegge in der St. Willibrord-Kirche in Kloosterburen, in der Provinz Groningen.

31

• Gedachtenisraam van Titus Brandsma en pastoor Galama in de plaats Blauwhuus, provincie Friesland.
• Gedächtnisfenster zur Erinnerung an den Theologen und Karmeliter Mönch Titus Brandsma sowie an Pfarrer Galama in der Ortschaft Blauwhuus in der Provinz Friesland.

32

• Herdenkingsmonument "De Goede Herder" aan de Oude Doetinchemseweg met ingegraveerde namen van de slachtoffers tijdens Tweede Wereldoorlog.
• Denkmal "Der gute Hirte" an der Oude Doetinchemseweg mit den eingravierten Namen der Opfer des Zweiten Weltkriegs.

33

• Kapelaan Hegge, die de Tweede Wereldoorlog overleefde. Hier tijdens de opening en inwijding van het monument "De Goede Herder" aan de Oude Doetinchemseweg.
• Kaplan Hegge überlebte den Zweiten Weltkrieg. Hier während der Enthüllung und Einweihung des Denkmals „Der gute Hirte" an der Oude Doetinchemseweg.

34

• De Crypte in de St. Viktor Dom van Xanten (Duitsland) met de namen van drie priestermartelaren, Karl Leisner, Gerhard Storm en Heinz Bello, die zijn omgekomen in een vernietigingskamp tijdens het Hitler-regiem.
• Die Krypta des St. Viktor-Doms in Xanten (Deutschland) mit den Namen der drei Priestermärtyrer Karl Leisner, Gerhard Storm und Heinz Bello. Sie wurden während der NS-Diktatur in einem Vernichtungslager ermordet.

35

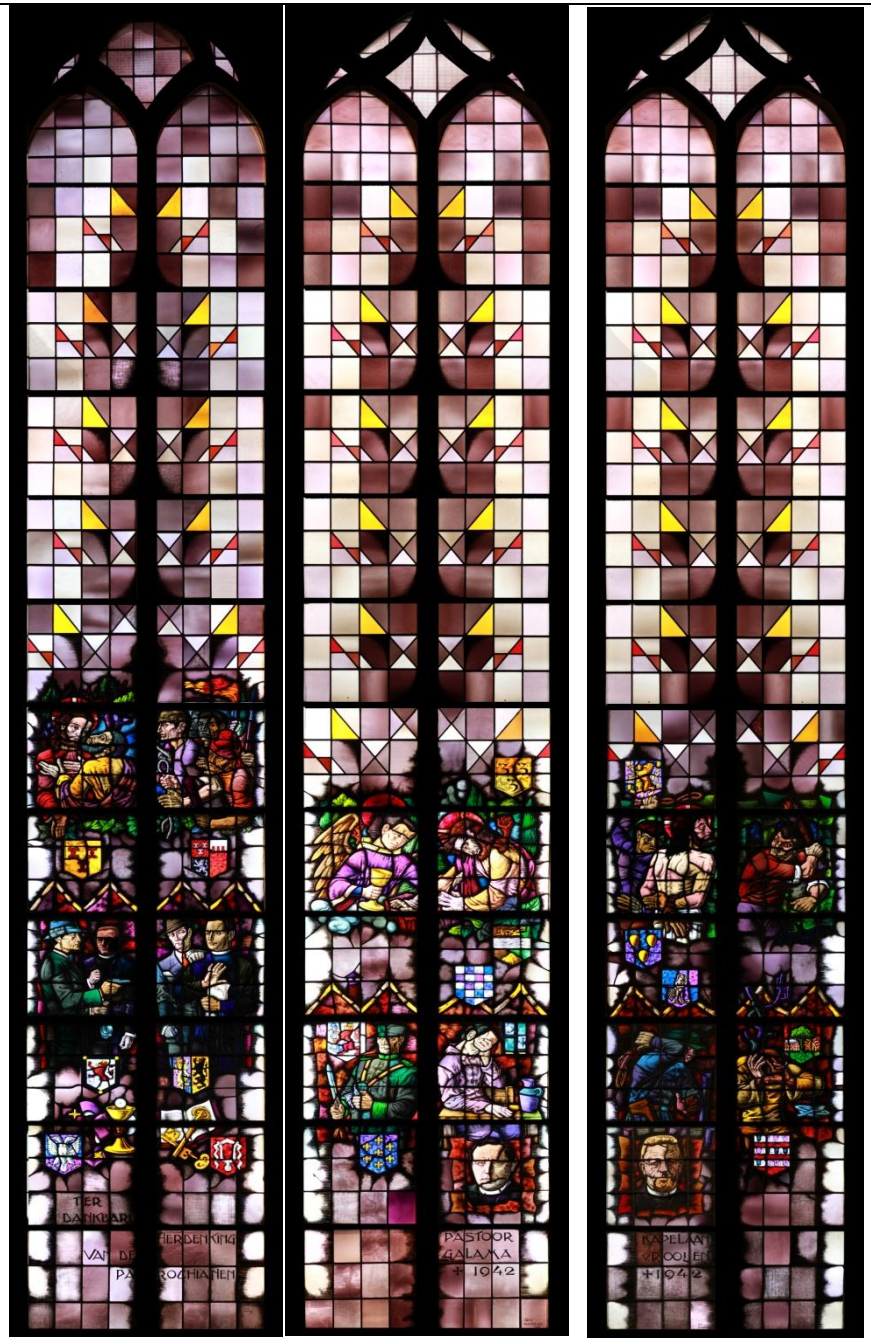
• Gedachtenisraam in de St. Jan de Doper kerk in Kilder. Het gebrandschilderde raam is gemaakt door pater Humbertus Randag.
• Gedächtnisfenster in der Pfarrkirche St. Johannes der Täufer in Kilder.
Das Bleiglasfenster wurde vom Franziskaner Pater Humbertus Randag hergestellt.

36

• Pater Wouters van het Bonifatiusklooster was benoemd tot waarnemend pastoor tijdens de gevangenschap van pastoor Galama.
• Pater Antoon Wouters des 's-Heerenberger Bonifatiusklosters war während der Gefangenschaft des Pfarrers Galama zum stellvertretenden Pfarrer ernannt worden.

37

• Herdenkingstegel uitgegeven naar de Tweede Wereldoorlog.
• Gedächtnisfliese, herausgegeben nach Ende des Zweiten Weltkrieges.

© Ed te Pas 2017

Deze gebrandschilderde ramen in de St. Pancratiuskerk zijn gemaakt door Alex Asperslagh, ter nagedachtenis aan pastoor Galama en kapelaan Van Rooijen, die beiden in de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen in concentratiekampen in hun strijd voor waarheid en recht.
De kunstenaar heeft in deze ramen het voorbeeld van de Goddelijke Meester verwerkt, zijn Lijden en de navolging in het lijden door pastoor Galama en kapelaan Van Rooijen, m.a.w. Zo meester, zo leerling.

De realisering van deze gedachte heeft Alex Asperslagh vertolkt in de volgende voorstellingen.

Raam 1 – links van boven naar beneden.
De doodstrijd van Christus in de Hof van Olijven, vervolgens pastoor Galama in de gevangenis te Düsseldorf.
Daaronder het portret van pastoor Galama en tenslotte in dezelfde volgorde de gemeentewapens der standplaatsen van pastoor Galama, n.l. Zevenaar, Soest en Dalfsen, Düsseldorf (gevangenis) en naast het portret het wapen van de geboorteplaats Blauwhuis (gemeente Wymbritseradiel).

Raam 2 midden van boven naar beneden
Het verraad door Judas en gevangenneming van Christus. Vervolgens de arrestatie van pastoor Galama in bijzijn van kapelaan Hegge. Daaronder het symbool van het H. Priesterschap (kelk met hostie, biechtstola, H. Schrift en twee sleutels) (sleutelmacht). Te beginnen van boven de wapens der gemeenten Culemborg en Rijsenburg waar de beide geestelijken gestudeerd hebben, ’s-Heerenberg hun beider laatste standplaats en het provinciewapen van Gelderland. Links en rechts van het priestersymbool het wapen van Arnhem (gevangenis) en Dachau (concentratiekamp).

In het middenraam leest men de tekst:
“Ter dankbare herinnering van de parochianen”.

Raam 3 rechts van boven naar beneden
Boven de geseling van Christus en onder de kastijding van Van Rooijen in het concentratiekamp.
Het wapen met blauwveld en 3 gouden eieren is van Beltrum (gem. Eibergen) en het wapen van Keijenborg (gem. Hengelo Gld.) waar kapelaan Van Rooijen was. Sachsenhausen (concentratiekamp) en ten laatste het portret van kapelaan Van Rooijen met het wapen zijner geboorteplaats Houten.

© Ed te Pas 2017